

НАУКОВО-ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК
щодо компенсації моральної шкоди за порушення цивільно-правового договору.

I. ВСТУПНА ЧАСТИНА

Метою підготовки цього висновку є питання стягнення моральної шкоди за порушення цивільно-правового договору.

Висновок підготовлено на запит Голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Гулька Б. І. відповідно до п. 3.3. розд. 3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді, затвердженого Постановою Пленуму Верховного Суду від 02 лютого 2018 року № 1.

При проведенні науково-правового дослідження були надані для вивчення копії наступних документів:

1. Лист Голови Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Гулька Б. І. до вченого секретаря Науково-консультативної ради при Верховному Суді.

2. Лист вченого секретаря Науково-консультативної ради при Верховному Суді Лобойка Л. М. про підготовку наукового висновку від 09.07.2019 № 59/0/27.

Для підготовки наукового висновку поставлені наступні питання

I. Чи може бути стягнута компенсація моральної шкоди за порушення цивільно-правового договору на підставі статті 23 ЦК України, якщо умовами договору право на компенсацію моральної шкоди не передбачено та не містять таких вказівок норми, що регулюють відповідний вид договору?

II. Чи можуть бути поширені на правовідносини, які виникають з договірних відносин, у тому числі щодо надання послуг з перевезення пасажирів норми Закону України «Про захист прав споживачів» щодо відшкодування моральної шкоди?

II. АНАЛІТИЧНА ЧАСТИНА

У питанні № 1 запиту на підготовку цього висновку йдеться про застосування ст. 23 ЦК України, яка стосується відшкодування моральної шкоди.

Зазначена стаття носить загальний характер і будучи розміщеною законодавцем у гл. 3, що регламентує захист цивільних прав та інтересів, поширюється на всі способи захисту і всі види цивільних правовідносин, незалежно з яких підстав — з договору чи делікту, ці відносини виникли. До того ж у ст. 16 ЦК України серед способів захисту цивільних прав та інтересів у п. 9 ч. 1 цієї статті зазначено такий спосіб, як відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Тому відсутні підстави пов'язувати виникнення права на відшкодування моральної шкоди із існуванням між сторонами договору. Більше того, у випадку існування між сторонами зобов'язальних відносин, необхідно звернутись до правових наслідків порушення такого зобов'язання, серед яких законом визначено, зокрема відшкодування збитків і моральної шкоди (п. 4 ч. 1 ст. 611 ЦК України).

Виходячи зі змісту наведених правових норм, слід наголосити, що стягнення компенсації моральної шкоди за порушення цивільно-правового договору не пов'язується ні з закріпленням права на компенсацію моральної шкоди у відповідному договорі, ні в нормах, що регулюють відповідний вид договору, зокрема ст. ст. 655-1143 ЦК України.

Що ж стосується питання № 2, то на практиці виникає чимало спірних ситуацій, коли пасажиру надаються неякісні послуги, порушуються строки та умови перевезення залізничним транспортом, при цьому підзаконні

нормативні акти здебільшого орієнтовані на охорону інтересів залізниці, а не пасажирів, що ускладнює відновлення порушених прав останніх.

Так, проблемним є стягнення моральної шкоди, завданої пасажиру внаслідок запізнення потягу, порушення правил проїзду, комфортності, незабезпечення належних умов перевезення пасажирів. При цьому виникають питання застосування до вимог про стягнення моральної шкоди норм Закону України «Про захист прав споживачів», який передбачає стягнення моральної шкоди і при існуванні між сторонами договірних відносин.

Визначаючи межі застосування норм цього Закону, звертаємо увагу на предмет регулювання і сферу дії Закону (преамбула, ст. 1¹ Закону).

Закон регулює відносини між споживачами товарів (крім харчових продуктів, якщо інше прямо не встановлено цим Законом), робіт і послуг та виробниками і продавцями товарів, виконавцями робіт і надавачами послуг.

Виключень щодо поширення Закону на відносини, що випливають з договору перевезення пасажирів, надання відповідних послуг, цей Закон не містить, причому у будь-якій формі (прямій чи непрямій).

Тому відсутні будь-які перешкоди щодо поширення дії Закону на відносини з надання послуг з перевезення пасажирів, тому числі ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» щодо відшкодування моральної шкоди.

З цього питання сформувалася певна судова практика, яка підлягає аналізу.

Обставини справи і позовні вимоги

✓

ОСОБА_1 звернулася до суду із позовом до публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» (ПАТ «Українська залізниця») про захист прав споживачів, стягнення вартості проїзду, відшкодування моральної шкоди. Свої вимоги мотивувала тим, що

скористалася послугами перевізника швидким потягом сполученням «Миколаїв-Київ» зі станції «Миколаїв пасажирський» у плацкартному вагоні №11 місце 33, що підтверджується придбаним квитком на проїзд, але під час посадки до поїзду нею та іншими пасажирами потягу було виявлено токсичний сморід через фарбування технічних люків та підлоги фарбою, яка не висохла на час відправлення, через що в неї почалось отруєння внаслідок вдихання токсичних речовин, запаморочення, відчуття нудоти та кровотеча носом, після чого був викликаний начальник поїзду, швидка допомога викликана не була, оскільки потяг рухався та для уникнення запізнення потягу, аварійної зупинки зроблено не було. Через півгодини після відправлення зі станції «Миколаїв пасажирський», після конфлікту між пасажирами та адміністрацією потягу, ОСОБА_1 було переведено до вагону № 10, в якому протягом двох годин здійснювали пересадку, оскільки на станціях прибували пасажирів і остаточно її було пересаджено на бокове місце, що погіршило умови проїзду, оскільки квиток було придбано на нижнє місце.

Позивачка зазначала, що недбале виконання своїх службових обов'язків призвело до порушення її прав як споживача, оскільки нею не було отримано якісні послуги з перевезення, порушено санітарні норми утримання вагонів у належному стані, погіршено умови проїзду, та отримано короточасне токсичне отруєння. Про такі порушення було складено акт, проте посадові особи відповідача відмовились його підписувати.

Крім того, при користуванні послугами цього ж перевізника, позивачка знову зазнала поущення своїх прав, протягом подорожі сталося загорання тепловозу внаслідок порушення відповідачем було протипожежних правил утримання вагонів, не забезпечено належних умов перевезення пасажирів. До кінцевої станції потяг прибув із запізненням на 3 години 41 хвилину, вказані обставини визнано відповідачем.

Щодо вимог про відшкодування моральної шкоди позивачка послалася на на ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів», а також

і на загальні принципи відшкодування моральної шкоди, закріплені ст. 23 ЦК України.

Позивачка просила стягнути з відповідача 1 670 грн 13 коп вартості проїзду та 1 500 грн на відшкодування моральної шкоди.

✓ Судові рішення

Заочним рішенням Печерського районного суду м. Києва від 13.06.2016, залишеним без змін ухвалою апеляційного суду м. Києва від 19.10. 2016, позов задоволено частково, присуджено до стягнення 170 грн 13 коп. У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивачем доведено надання відповідачем неякісних послуг з перевезення, внаслідок неналежного виконання відповідачем договору перевезення позивачу завдано майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню Відмовляючи у задоволенні позовних вимог про відшкодування моральної шкоди, суд першої інстанції визнав, що відсутні підстави, передбачені ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів», для відшкодування моральної шкоди. Суди виходили із того, що ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» не регулює спірних відносин щодо відшкодування моральної шкоди.

✓ Позиція касаційної інстанції Верховного Суду

Порядок відшкодування моральної шкоди визначається законодавством.

Закон України «Про транспорт», Закон України «Про залізничний транспорт», Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України не містять умови, за яких перевізником має бути відшкодовано моральну шкоду його пасажиру - користувачу послуги з перевезення залізничним транспортом, проте при зверненні до суду із позовом ОСОБА_1 посилалась на норми Цивільного кодексу України, які

регулюються порядок відшкодування моральної шкоди та Закон України «Про захист прав споживачів».

Так, відповідно до ст. 23 ЦК України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню, та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Моральна шкода відшкодовується одноразово, якщо інше не встановлено договором або законом.

Правовідносини сторін впливають з договірних відносин щодо надання транспортних послуг.

Згідно зі ст. 611 ЦК України моральна шкода підлягає відшкодуванню у разі порушення зобов'язання, якщо таке відшкодування встановлено договором або законом.

Відповідно до ст. 8 Закону України «Про залізничний транспорт» перевезення вантажів, пасажирів, багажу, вантажобагажу і пошти залізничним транспортом загального користування організується на договірних засадах. Для забезпечення виконання договірних зобов'язань здійснюється перспективне та поточне планування перевезень. Умови та порядок організації перевезень, у тому числі в прямому змішаному сполученні, за участю залізничного та інших видів транспорту, нормативи якості вантажних перевезень (терміни доставки, безпека перевезень, схоронність вантажів) та обслуговування пасажирів, відправників і одержувачів вантажів визначаються Статутом залізниць України, Правилами перевезень вантажів та Правилами перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України.

Згідно з пунктом 2 Порядку обслуговування громадян залізничним транспортом, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19.03. 1997 № 252, обслуговування громадян залізничним транспортом регулюється Законами України «Про транспорт», «Про залізничний транспорт», «Про захист прав споживачів», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», іншими актами законодавства, а також цим Порядком.

Відповідно до ч. 2 ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» при задоволенні вимог споживача суд одночасно вирішує питання щодо відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Ураховуючи те, що судами встановлено, що саме з вини перевізника позивачу було надано неякісні послуги з перевезення, у зв'язку з чим було задоволено позовні вимоги ОСОБА_1 про стягнення вартості проїзду, колегія суддів Верховного Суду дійшла висновку, про наявність правових підстав для відшкодування позивачу завданої моральної шкоди¹.

¹ Теза про вину перевізника є спірною, оскільки ч. 2 ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» не вимагає наявності вини виконавця, виробника для відшкодування моральної шкоди споживачу.

Тому Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду, рішення судів першої та апеляційної інстанції у частині вирішення позовних вимог про відшкодування моральної шкоди скасував, позов у цій частині задовольнив, стягнув з перевізника 1 500 грн на відшкодування моральної шкоди².

✓ Висновок щодо застосування норм права і подальший розвиток судової практики

З наведеної постанови Верховного Суду випливає, що вимога про відшкодування моральної шкоди може бути задоволена і при наявності між сторонами договірних відносин. При цьому на відносини, що випливають із договорів, у тому числі щодо надання послуг з перевезення пасажирів, поширюються норми Закону України «Про захист прав споживачів» щодо відшкодування моральної шкоди.

В судовій практиці спостерігається сприйняття цієї тези судами першої та апеляційної інстанцій. Наприклад, у постанові від 04.03.2019 Волинський апеляційний суд зазначив, що з урахуванням того, що судом першої інстанції при вирішенні справи встановлено та доведено факт порушення відповідачем прав споживача на отримання якісного товару, що на думку колегії суддів є достатньою та обґрунтованою підставою для відшкодування моральної шкоди, пов'язаної з порушенням права позивача³.

*Член Науково-консультативної
Ради при Верховному Суді*

Печений О. П.

² Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 26.03.2018 у справі № 490/8831/15-ц, провадження № 61-4309св18ц. Єдиний державний реєстр судових рішень України. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76859575#>.

³ Постанова Волинського апеляційного суду від 04.03.2019 у справі № 159/2882/18, провадження № 22-ц/802/261/19 Єдиний державний реєстр судових рішень України. <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80424562>.